

El límit septentrional de la vinya i l'olivera a Catalunya*

Salvador LLOBET i REVERTER

Els cultius de la vinya i l'olivera tenen un valor mediterrani en què tots els geògrafs estan d'acord. Tanmateix, la vinya, sobretot, pot penetrar en extenses zones continentals, i quan es destaca l'entrada de la vinya en sectors del continent europeu, se li concedeix un valor climàtic considerable. No prenem aquest fenomen en sentit molt rígid, perquè no se'ns escapen les objeccions que poden fer-se a aquesta dada fenològica, ja que les varietats cultivades són innumbrables i l'adaptació del propi conreu i la seva evolució en alguns indrets de difícil instal·lació, fan perdre el valor absolut a aquesta manifestació de geografia humana. La principal dificultat existent és que no sempre es cultiva en tots els punts on biològicament és possible, ja que el seu conreu té a veure amb la conjuntura econòmica del país, i per tant la comparació no sempre és tan eficaç com caldria desitjar.

Malgrat tot, no es pot negar que, fenològicament parlant, conserva molt valor intrínsec, com així ho demostra l'experiència. Respecte als llocs en què no s'exhaureixen totes les possibilitats del medi físic, el fenomen no deixa de ser atractiu, perquè planteja diferents qüestions de geografia física i humana de gran interès.

Les dades ecològiques de la vinya i l'olivera són prou conegudes. És evident que no és la condició septentrional, per la seva latitud, la que atura aquests cultius al nostre territori, sinó el valor altitudinal, que coincideix amb l'orientació a tramuntana, tant als voltants, com a l'interior dels Pirineus. Però, tot i el que pot semblar, les diferències entre unes i altres valls són considerables, a causa de molts factors, entre els quals no són menyspreables els estrictament humans.

És coneguda la gran importància de l'orientació del sol a les valls interiors de les serralades, ja que els raigs solars incideixen perpendicularment als vessants, durant una bona part de l'any. La inversió de temperatures allunya la vinya i l'olivera del fons de les valls, quan

s'acosten a la seva temperatura crítica. Però quan les plantes arriben a una certa alçada, les possibilitats econòmiques remuneradores disminueixen força o les possibilitats d'un cicle biològic complet queden anul·lades, i aleshores el cultiu desapareix.

Extensió històrica antiga de la vinya

Efectivament, l'expansió de la vinya, sobretot, s'ha degut més a un valor psíquic que a la necessitat de l'home. Segurament va ésser la cultura romana la que amb el coneixement del vi, va estendre l'àrea de la vinya arreu del país. Fins i tot als territoris menys afavorits climàticament per a aquest cultiu, s'ha demostrat que des de molt antic el consum de vi ha estat apreciat.

Molts indicis ens indiquen aquest interès pel vi. Però potser el més significatiu sigui l'expansió vitícola per tot el territori de Catalunya. La seva àrea de difusió deuria ésser molt important, però és de suposar que a la zona crítica del nord mai no va arribar a ésser de gran valor, tot i que es rastregen vestigis vitícoles al llarg dels segles a territoris on a l'actualitat la vinya¹ és desconeguda com a cultiu autòcton.

R. Dion ha recollit l'interès que als territoris situats al nord ha tingut el cultiu de la vinya enfront de la despreocupació a les àrees mediterrànies del país, en aquells terrenys on el seu conreu no necessita una especial atenció. Les àrees del nord de França, davant d'un vi fluix de poca graduació, sempre han tingut els cellers molt cuidats per assegurar la seva conservació, i és aquí on van néixer els famosos vins de Xampanya, de Burdeus i de Borgonya, dels quals van aprendre la seva elaboració, sovint més tard, les regions mediterrànies.

A la nostra regió mediterrània, l'elaboració del vi no ha tingut una cura especial. El límit altitudinal, en els punts extrems, és actualment d'uns 1.000 metres, però l'oscil·lació és molt gran, existint punts on no sobrepassa els 500. Com és lògic, per a la comparació del fenomen, no és suficient el simple joc d'alçades amb les temperatures que hi regeixen, ja que cal considerar la pluviositat de la comarca i fins i tot, de vegades, la freqüència de les calamarsades a l'estiu.

Les dades històriques ens demostren que la vinya es va estendre per àrees grans o petites (gairebé sempre escasses), a llocs on actualment ja no existeix i fins a punts molt distants del seu límit actual. En realitat podem considerar que per tota la regió del nord de Catalunya van haver intents d'adaptació vinícola. Tal vegada el punt més elevat assolit per la vinya van ésser els 1.500 metres que sembla que va arribar a aconseguir, encara durant el segle XIX, a Andorra (Canillo).

Les informacions més antigues que coneixem de territoris on actualment la vinya ha desaparegut, són segurament a Valltarga (Bellver) a la Cerdanya, on se cita la vinya a l'any 890,² tot i trobar-se a uns 1.000 metres. L'any 901 se citen vinyes a Sant Joan de les Abadesses (773 m).³ A l'interior de la comarca de la Cerdanya, on actualment el cultiu de la vinya ha desaparegut, es troba informació a Isòbol de l'any 1011 (1.000 m); el 1043 a Alp (1.100 m); a Montellà (1.100 m), l'any 1198, on es conserva encara el paratge «Serrat de la Vinya»; l'any 1255 tenim notícies documentals de vinyes a Pedra (1.100 m), i a Arcavell, a la vora d'Andorra, al Valira (1.140 m), l'any 1266.

És difícil saber pels documents les cites corresponents a aquest cultiu en els llocs on actualment ha desaparegut. Però les que hem pogut conèixer, sense ser nombroses, són molt significatives. A part de les de la Cerdanya, n'hi havia a Ripoll, segons un document de 1403, on consta, que el raïm madurava amb dificultat.⁴

A la Vall d'Aran, l'any 1298, Arnau de Sant Marçal, lloctinent del rei de Mallorca, confirmava el costum dels aranesos de poder vendre i comprar terres, vinyes, prats i cases. El 1314 es ratifica el costum que els cònsols puguin destruir les vinyes plantades dins les propietats comunals.⁵

A Sant Llorenç de Morunys, a la capçalera del Cardener, són citades vinyes a principis del segle XVI. En un altre document de l'any 1579, consten arrendaments de vinyes. El 1604, la duquessa de Cardona concedeix als cònsols de Sant Llorenç de Morunys la potestat de poder redactar ordenances amb la finalitat de plantar vinyes als termes municipals de Sant Llorenç i de Castells.⁶ En el segle XVIII es troba citada diferents vegades la vinya «del Monjo» (a la casa Plans) i pel que sembla la vinya era molt extensa.

A la Plana de Vic eren freqüents els noms de les vinyes a documents notariais durant el segle XI, juntament amb altres tipus de cultius.⁷ No hi ha dubte que la collita havia de ser molt important, tot i el que pugui dir algun document poc solvent, ja que en el segle XV la ciutat de Vic importava vi d'Alella, Tiana, Ametlla, Vallès, Caldes, Manresa, del Bages, etc.; un altre document ens diu que en el segle XVII moltes de les vinyes de Vic es desarrelaven, i tot que es donava la culpa als robatoris de raïm, això només pot indicar que les vinyes eren poques.⁸

Antonio Ponz, a finals del segle XVIII, ens descriu que a la part alta i fragosa del bisbat de Solsona no hi havia ni vinyes ni oliveres, però a la mateixa ciutat de Solsona «las viñas y sembrados alternan en un mismo campo en hojas de 40 a 50 palmos de amplitud y los separan las viñas interpuestas que dejan crecer al modo de las parras».⁹

De totes formes, la distribució de la vinya, a partir del començament del segle XVIII, ja deuria ésser semblant a l'actual, perquè el geògraf Josep Aparici exalta la producció de vi a comarques costaneres «y muy tierra adentro, menos en las montañas».¹⁰ Navarro i Mas, el 1797, observa que a partir de la meitat de segle s'han multiplicat molt les vinyes, creixent de forma increïble l'elaboració de vins.¹¹

No hi ha dubte que amb l'auge de la producció vinícola es van aprofitar molts terrenys de poca qualitat, que més tard seran abandonats. El mateix Navarro Mas indica que el major nombre de vinyes, o el de «las más preciosas a lo menos» no pot admetre cap altre tipus de conreu que el de l'aixadó. Igualment indica que l'exposició més favorable és la dels vessants amb una orientació d'orient vers a migdia. Això expressa que generalment les vinyes estiguessin localitzades a punts muntanyencs o pendents.

En el desenvolupament vitícola del segle XVIII van influir causes generals. La població va créixer, com s'ha demostrat a diferents punts, amb l'expansió dels nuclis de població, que pot veure's amb l'aspecte arqueològic i amb altres proves característiques.¹² A Manlleu, segons Torrent i Garriga, hi van haver vinyes que van mantenir-se fins a mitjans del segle XVIII.¹³

A Castellterçol es van ampliar els cultius i es van estendre les vinyes per les solanes. A l'actualitat el seu conreu s'ha perdut.¹⁴ En aquesta ampliació dels cultius, segurament general a tot Catalunya, la de la vinya havia de tenir una representació brillant. Ampliació que va anar creixent durant el segle XIX en el moment que la marina a vela catalana havia d'afavorir la tramesa dels nostres vins al mercat americà.

L'àrea de la vinya al segle XIX

Del segle XIX tenim moltes notícies sobre l'extensió de la vinya i per l'examen d'aquests territoris crítics, gràcies als estudis existents i a la memòria d'alguns supervivents, a més del record tradicional dels avantpassats més pròxims.

A l'any 1853 va aparèixer l'*oidium*, fong parasitari que va ésser la causa de grans estralls i de la disminució dels rendiments, començant per l'abandonament d'algunes vinyes localitzades als llocs més difícils.¹⁵ Amb nous tractaments es van pal·liar els efectes d'aquesta plaga, i la viticultura conegué un nou auge, posteriorment, en el moment que la fil·loxera es va apoderar de les vinyes franceses, incrementant-se les exportacions i els preus dels nostres vins. Des de l'aparició d'aquest insecte a França, l'any 1865, fins el 1878 que va penetrar a la província de Girona, el cultiu de la vinya es va estendre molt per la nostra regió. Però el 1882 va penetrar a la província de Barcelona, que va patir una devastació gairebé absoluta després de 1890.¹⁶ Serà la gran crisi vitícola, agreujada per l'aparició del *mildium*, el fong parasitari introduït amb les espècies americanes, destinades a salvar o refer les vinyes.

El 1899 el partit judicial de Sort no es trobava encara afectat per la plaga, cas únic entre tots els partits viticultors catalans.¹⁷ P. Birot diu que la fil·loxera va entrar-hi l'any 1906.¹⁸

En el període de lluita contra la fil·loxera, entre els anys 1880 i 1890, la viticultura dels territoris crítics va patir un fort retrocés, afavorit per les causes generals de la conjuntura econòmica del moment. La repoblació feta amb plantes americanes va ésser activa, ja que l'any 1899 hi havia a Catalunya 12.268 hectàrees de vinya replantada, quedant-ne 20.000 de fil·loxerades.¹⁹

Com a conclusió de l'examen de conjunt que hem realitzat, sobresurt una dispersió de la vinya, molt superior a l'actual, amb senyals evidents de supervivència al llarg del temps. Dins del període d'invasió de la fil·loxera, Roig Armengol dóna xifres concretes per a algunes poblacions de la plana de Vic als voltants de 1890, i els assenyala una producció de 1.625 hectòlitres i, actualment, a pràcticament cap no apareix la vinya. A la comarca de Berga, deixant a part aquells pobles on hi ha actualment producció, el mateix autor assenyala una collita de 1.700 hectàrees a 34 pobles, 31 dels quals queden sense especificar, però que necessàriament han d'ésser tots aquells que a l'actualitat no tenen vinya, perquè ja s'hi indica una escassa producció, que aleshores era per a tot el conjunt de només 1.000 hectòlitres.

Probables causes de l'antiga extensió de la vinya

En primer lloc, una de les causes d'aquesta extensió vitícola, fou segurament la del prestigi del vi en un país mediterrani, però de clima dur per les altituds de les zones de muntanya.

Les necessitats religioses, encara que a petita escala, degueren afavorir la propagació de la vinya, i els monestirs i parròquies havien d'obtenir el vi, sempre que n'hi hagués possibilitat. Les difícils comunicacions degueren incrementar aquest interès.

Per altra banda, l'extensió de la vinya, tant en aquells temps com a l'actualitat, depèn de les possibilitats dels terrenys de cultiu, gairebé tant com de les possibilitats climàtiques. En terrenys pedregosos o de molt pendent, on difícilment és practicable l'ús de l'arada i les feines s'han de fer a mà, la collita de cereals és d'obtenció difícil. Però per a la vinya, el cultiu manual és força indicat i els forts pendents dels vessants afavoreixen la insolació, tan convenient a les àrees crítiques d'aquest cultiu.

Però malgrat els documents citats, que demostren l'existència de la vinya a moltes poblacions que avui no la coneixen com a cultiu propi, i a part de la gran quantitat de topònims que conserven el nom de Vinyal, Vinyel, la Vinya, etc., la llista dels quals²⁰ seria llarga d'establir, podem treure la conclusió que la dispersió vitícola no va ésser intensa, tot i la seva extensió. Alguns indrets privilegiats amb un microclima que podia afavorir la vinya tenien una producció escassa, no sempre coetània a tots els punts a través dels segles, amb moviments d'avanç i de retrocés, segons les necessitats del poblament, quan amb una gran densitat era necessari obrir nous cultius per obtenir nous medis de vida; potser en alguna ocasió l'increment de preus va fer oscil·lar la petita producció vitícola d'aquesta zona crítica, al llarg dels temps.

La conclusió corresponent és que la producció no tindria mai una importància econòmica considerable, i la vinya tan sols viuria en precari, depenent de les vel·leïtats climàtiques, en uns moments en què les poblacions allunyades de les grans vies de comunicació i amb uns medis de transport cars, intentaven portar un tipus d'economia tancada.

Però la crisi de la fil·loxera i la modernització dels transports, van capgirar tota l'economia vitícola. Per una part, les atencions necessàries per combatre les persistents plagues de l'*oidium* i el *mildium* fan disminuir el rendiment econòmic. Per altra, la necessitat de plantar de nou les vinyes amb noves espècies americanes, per evitar la devastació de la fil·loxera, modifica de sobte la dispersió geogràfica de la vinya. Aleshores serà quan es produirà un gran retrocés, que delimitarà aproximadament l'àrea actual.

No és que es modifiqui el clima, però no cal temptar la natura en indrets poc favorables al cultiu. La competència amb els vins de les terres planes és impossible, ja que a l'escassa qualitat se li afegeix una rudimentària elaboració. El nivell de vida té una tendència al creixement i la gent prefereix bons vins.

Entrem en el segle XX amb el signe de la recuperació vitícola, però a les terres altes el cultiu ha cedit. No només en el límit septentrional pirinenc que estem estudiant, com a Maçaners (Saldes), al peu del Pedraforca, i a la Vall d'Aran (Bossost), també a d'altres zones. Al Montseny, a la serralada prelitoral, hi ha una regressió i el mateix passa a gairebé tots els nuclis muntanyencs de les serralades litorals catalanes. A Sant Llorenç de Morunys la vinya pujava força i encara s'hi conserven les feixes construïdes, actualment cobertes pel bosc. És el mateix que passa a diferents punts de la serralada Litoral.

El límit septentrional a l'actualitat

En general, podem dir que el cultiu vitícola ha descendit uns 200 metres en molts indrets, però a d'altres no s'ha mogut, mentre que a d'altres llocs, el descens ha estat més acusat. Naturalment no s'ha pogut establir la minva amb exactitud, ja que les dades no sempre són fidedignes, si bé, la persistència de la tradició a molts pobles, que ha estat comprovada documentalment en alguns, permet concloure que el descens mínim s'ha donat a la majoria de les poblacions pròximes al límit actual.

A part de les dades tradicionals que es troben a tot arreu i dels documents d'alguns indrets, aquesta suposició prèvia queda demostrada així mateix per la persistència d'enclaus, bastant allunyats de la línia normal més alta. Aquests són, per exemple, un grup de vinyes existents a València d'Àneu, a 1.100 metres d'altitud; un altre grup a Andorra la Vella, a 1.050 m; a Sant Julià de Cerdanyola, a l'alt Llobregat, sobre els 800 metres, on encara subsisteixen algunes vinyes. A les Guillerries, a la parròquia de Sant Andreu de Bancells (Vilanova de Sau), a 820 m d'altura, hi ha la casa de Tortaders, que hi manté encara alguna vinya i la toponímia conserva encara els noms de Solell de la Vinya i Font de la Vinya.

Però al costat dels punts on ha disminuït l'altura assolida per les vinyes, en trobem d'altres on des de l'últim segle no ha disminuït gens o gairebé gens. De tal manera que existeix una gran diferència entre l'altura crítica de la vinya a les diferents comarques catalanes. Així, a la comarca d'Olot (Garrotxa), aconsegueix aproximadament els 600 metres (Sacot a Santa Pau), però no arriba als 500 a la comarca de Vic. En canvi a la capçalera del Segre assoleix els 1.000 metres d'alçària.

Aquestes diferències d'altitud en el límit actual són degudes principalment a condicions físiques. A la regió d'Olot, per exemple, on l'altura màxima és de 450 metres aproximadament, l'important pluviositat estiuenca no facilita la maduració del fruit i succeeix que l'olivera arriba a més alçada que la vinya, en alguns casos, no per raó de les temperatures, sinó per causa d'una excessiva humitat. Per altre costat, el mateix aquí que a les Guillerries, la possibilitat d'altres cultius és considerable i no es té l'obligació d'apurar les possibilitats vitícoles. Els punts més elevats amb una certa quantitat de vinya es troben a la vora de Sant Hilari Sacalm, a 700 metres²¹ i al Montseny als 938 metres en un punt del municipi d'Arbúcies i a la parròquia de la Castanya, a l'extrem NE del municipi del Brull.²²

Però si a la Plana de Vic la vinya tan sols penetra tímidament a l'extrem sud, en una petita extensió del terme de Centelles,²³ tot i la seva escassa altitud, la presència de vinyes és deguda a la inversió de temperatura de les parts baixes i a un cert rigor invernal als vessants. A la conca del Llobregat, la regressió ha estat molt considerable. Actualment sols arriba als 600 metres, aprofitant la protecció dels tardans vents freds pirinencs. Lladurs té vinyes a 800 metres, al fons de la depressió de Solsona. En resten algunes com a residus d'anteriors expansions a Sant Julià de Cerdanyola.

On la vinya penetra fins més al nord és a la conca del Segre i a la Noguera Pallaresa. A la primera, tot i la regressió que s'ha donat des d'antic i sobretot des del segle passat, com arreu, la vinya a Aristot i Toloriu, sobre els abruptes vessants de la gorja del Segre (congost del Baridà), assoleix els 1.000 metres. Al terme municipal de Músser i Arànsér, assenyalades per P. Vila,²⁴ hi havia altres vinyes en terreny silúric, desaparegudes recent-

ment. Tot i això, aquests terrenys vitícoles es troben en plantació regular i en plena explotació. Gairebé a tots els engorjats, les vinyes ocupen bona part de la solana, en terrenys granítics de clima fred, i fins i tot es troben a Bar (Toloriu), en un paratge d'imperfecta exposició i de terreny silúric, on les vinyes més altes arriben als 1.050 metres.

Aquestes vinyes de l'alt Segre són de les més significatives. S'han conservat en una zona alta, desafiant el clima, per aprofitar el terreny pedregós, als costers més drets, en una adaptació modèlica als terrenys de pendent. Són l'avançada de les abundants vinyes de la petita fossa de la Seu d'Urgell. Tot i que les més elevades tenen una tendència a l'abandonament, es troben en plena activitat i els camperols les exploten amb bastant satisfacció per la seva collita d'octubre. Pels voltants de la Seu d'Urgell, a 700 metres, les vinyes són nombroses, i a Castellbò, a 800 metres, coexisteixen amb algunes oliveres. A Torà de Tost, les vinyes també assoleixen els 1.000 metres. Seguint aproximadament el recorregut del Segre, amb alguna petita vall, la vinya s'atura al peu del Montsec, per entrar, per la gorja de la Noguera Pallaresa, a la depressió de la Conca de Tremp i seguint la vall del riu arriba fins els 700 metres a les rodalies de Sort. La vall del Flamicell, afluent de la Noguera Pallaresa, amb el qual s'uneix a la Pobla de Segur, és poblada d'oliveres i vinyes, les primeres arriben molt a la vora de la Pobleta de Bellveí, al fons de la vall, a 800 metres aproximadament, mentre que a Senterada, al coster de la muntanya, la vinya i l'abundant olivera s'enfilen fins els 750 metres, ascendint a Serradell fins als 950.

Des d'allà es dirigeix al sud de nou pels serrats que per l'oest tanquen la Conca de Tremp i pel peu meridional del Montsec occidental penetren a la vall de la Noguera Ribagorçana, arribant fins al municipi de Sapeira i el d'Espluga de Serra a l'indret de Castarné de les Olles, que és el punt més septentrional de la vinya i de l'olivera en aquesta vall extrema catalana.

El límit altimètric de l'olivera

En aquesta anàlisi del límit septentrional de la vinya a Catalunya s'ha vist la gran diferència que hi havia entre uns punts i altres i s'ha notat que a l'est és on assoleix menys alçària, malgrat que es trobi més fàcilment la influència mediterrània. A més, s'ha de fer notar que en molts punts, al contrari del que marca l'ecologia, l'olivera ascendeix una mica més que la vinya en algunes valls.

En aquests casos hem equiparat el valor fenològic de la vinya al de l'olivera, ja que pels valors de la temperatura, igualment no poden existir ni l'una ni l'altra. La diferència es deu trobar segurament en la diferent humitat de l'ambient que quan és considerable ataca la vinya, al mateix temps que diferents i variats cultius tenen la possibilitat de reemplaçar-la. En altres casos, algunes oliveres, si no es troben en plantació regular, tenen la possibilitat de persistir amb més facilitat, a desgrat d'un canvi en l'economia vitícola; és a dir, encara que s'arrenquin les vinyes, resten per desarrelar les oliveres, ja que cal una decisió important per a vèncer la inèrcia davant d'uns arbres que no molesten.

Aquest és el cas, per exemple, de la parròquia de Llorona, terme de Bassegoda, i de Casserres i Montmajor (comarca del Berguedà), així com de Rialb de Noguera i la Pobleta de Bellveí (Pallars Jussà). Tanmateix, en aquesta comarca del Pallars, es troba una difusió

de l'olivera, insospitada en comarques pirinenques, força més si se segueix la línia septentrional des de les comarques orientals. Si a la Conca de Tremp són abundants les vinyes i les oliveres, en canvi quan ascendim pels vessants de l'interior de les valls de la Noguera Pallaresa i del Flamicell principalment, les oliveres són predominants, sense que la vinya en quedi exclosa. Ni una més elevada sequera, ni el terreny pedregós, ni la millor orientació solar són suficients per explicar l'auge de l'olivera a considerables alçades, que poden arribar al doble del màxim assolit a la zona oriental.

Hi ha grans oliverars a Sant Martí de Canals (Claveró) a 650 metres i a Pessonada als 868 (Hortonedà); l'olivera ascendeix fins els 950 metres a Herba-savina (Hortonedà). Birot ha assenyalat oliveres als agregats de Bresca i Useu, a un màxim de 900 metres; assoleixen també els 900 al Montsec, i els 1.000 metres a la Serra de Lleràs.²⁵ A l'oest de la Pobleta de Bellveí, a la Serra de Santa Coloma, Henri Gausсен les cita fins a una alçada de prop de 1.200 metres, i el mateix més enllà de Serradell.²⁶ Menys alçada aconsegueix a Castarné de les Olles, a la vall de la Noguera Ribagorçana, ja que els últims oliverars apareixen amb les darreres vinyes, a 780 m. Gausсен indica que més al nord es troben alguns peus solts, però en la línia que estem seguint no els tindrem en compte. Tampoc no prendrem en consideració tres peus aïllats que residualment persisteixen a Sant Llorenç de Morunys, a la vall de Cardener,²⁷ però que fructifiquen difícilment.

Pel contrari, a la vall del Segre, l'olivera ascendeix menys que la vinya. Aquesta ateny a Torà de Tost els 1.000 metres, mentre que l'olivera no hi arriba. En el terme de Castellbò, a 800 metres, totes dues van juntes i al Segre l'olivera ascendeix fins als 750 metres, mentre que la vinya arriba als 1.050. En canvi, els últims oliverars de la vall del Cardener (a excepció dels esporàdics de Sant Llorenç de Morunys) es troben a Solsona i Olius, a 700 i 600 metres. Al Llobregat, no ascendeixen a més de 500 metres a la colònia del Guixerò, entre Puig-reig i Gironella, i als 470 a la vall del Congost-Besòs; als 600 a la Tordera (però a 760 als seus afluents); als 460 al Ter (part més elevada de Susqueda, casa Puig de Rajols) i 620 al Fluvià, als Bastons, al municipi de Ridaura, prop d'Olot.

Traçat de la línia límit

Per tant, per la línia límit altitudinal del nord, dibuixada en el mapa adjunt, s'ha considerat l'estació més septentrional aconseguida per la vinya, que d'acord amb la seva ecologia per a la majoria dels casos es troba una mica més alta que l'olivera. Quan resulta que l'olivera es troba a més alçada, s'ha calculat que l'altitud de la vinya era la mateixa que la de l'olivera, ja que en tots aquests casos és biològicament possible. Finalment, s'ha estimat la simple existència d'aquests arbres aïllats o d'algunes files de vinya solta, en successiva continuació, com a final de l'àrea de conreu en aquests moments, tota vegada que la història, la tradició i les informacions de testimonis presencials, afirmen que eren més extensos recentment. Si a l'actualitat han deixat de cultivar-se ha estat per un major nombre de plagues i despeses de conservació que fan disminuir els rendiments, en un moment donat, de la conjuntura econòmica. Com que no és possible discriminar on la vinya té un valor rendible, del plenament biològic, s'han acceptat com a bons tots aquells punts on el raïm pot madurar bé, sense cap resguard especial com tenen les parres que s'enfilen als edificis.²⁵

L'alçada, per si mateixa, no explica el límit septentrional

Si examinem la línia límit, es pot observar que per l'orient penetra poc a l'interior i la seva alçada és escassa, fenomen que suposem es deu a l'elevada pluviositat estiuenca de la regió Olot-Collsabra-Guillerics. Pel sud, la zona més meridional segueix la base del massís paleozoic del Montseny i muntanyes neozoiques de la part alta del Vallès, en contacte amb el Bages. En contrast amb aquesta posició meridional del límit altimètric i septentrional de la vinya i l'olivera de l'àrea més mediterrània de Catalunya, trobem dos grans penetracions a l'alta vall del Segre i a les Nogueres, amb una gran extensió vinícola i oleícola a la depressió de la Conca de Tremp.

Aquests dos entrants no es poden explicar només per la insistència humana en els cultius que estem estudiant, perquè ja hem vist que des d'antic, a la Plana de Vic, Ripollès i Cerdanya l'home ha tractat d'imposar el cultiu de la vinya a través dels segles. La seva desaparició ha estat influenciada per la fàcil substitució d'altres plantes en un clima relativament humit; les plagues modernes han encarit molt el producte, fent disminuir el rendiment econòmic, ja bastant precari de per sí; la presència pròxima de les planes plenament mediterrànies amb cultius de fàcil producció han fet força senzilla la importació de suc del Bages, Vallès i Empordà, principalment en una regió de bones i modernes comunicacions. Però tot això no és suficient per explicar aquesta diferència entre unes i altres valls.

Segurament són índexs climàtics els que han pogut conservar i fer créixer les vinyes en aquests grans entrants pirinencs. La inversió de temperatura és molt accentuada a la Plana de Vic, forçosament més dura que a la Conca de Tremp, ja que aquí biològicament, el cultiu no resisteix si no és en indrets resguardats.²⁹

Aquests freds hivernals són forts a la Plana de Vic, on si bé l'alçada és escassa, amb la inversió tèrmica s'han arribat a enregistrar en algun punt i en determinades circumstàncies, 25 graus sota zero en el transcurs de les grans gelades hivernals.³⁰

No pot explicar tampoc aquesta persistència a la comarca de Tremp ni a l'Alt Urgell l'avantatge econòmic que representa la presència d'un producte mediterrani al peu de la muntanya, que necessàriament és compradora d'aquests productes. Ni tampoc no és suficient la gran capacitat de substitució de cultius de la zona oriental. El cas és que necessàriament ha d'haver-hi, en aquests entrants occidentals de la vinya i l'olivera, una temperatura més elevada a altituds iguals. Sobretot durant l'estiu, els efluvis càlids continentals de la depressió de l'Ebre, deuen ajudar a madurar el fruit al Pallars i Alt Urgell, on en el mes d'octubre madura bé als 1.000 metres a Aristot i al Pont de Bar (Alt Segre). Encara que tendeix fins i tot en aquestes valls a disminuir l'alçada per les condicions econòmiques generals de la resta de la comarca, es manté encara força i, el que és més important, es demostra que el cultiu és perfectament possible, biològicament i econòmicament.

Resum

A Catalunya el límit septentrional de la vinya i l'olivera no es regeix per la latitud, sinó pel valor altitudinal que coincideix amb una orientació nord, a l'entorn o a l'interior dels Pirineus.

Les dades històriques demostren que la vinya va estar més o menys estesa per tot Catalunya o almenys es va intentar adaptar a pràcticament totes les poblacions del nord de la regió. A la Cerdanya, Plana de Vic, Vall d'Aran i Berguedà, tenim notícia d'antigues vinyes. Al segle XIX aquesta difusió encara existia amb major o menor èxit; diferents procediments ens informen de la importància que encara tenia quan la plaga de la fil·loxera. La crisi subsegüent va marcar un important retrocés en la línia septentrional de la vinya, ja que pel fet d'haver de lluitar amb les diferents plagues, va minvar molt el rendiment i no es va verificar la replantació.

L'antiga extensió de l'àrea vitícola era deguda a diferents factors: les necessitats religioses, terrenys pobres i que tan sols es podien treballar amb la força dels braços, bona insolació, economia tancada. Les modernes comunicacions van afavorir l'abandonament de la zona més crítica, així com la pròpia crisi de la fil·loxera. A gairebé arreu, el límit altitudinal va patir una regressió, que si en molts punts és de 200 metres, a d'altres pot resistir aproximadament l'alçada primitiva.

En l'examen de la línia altimètrica, podem observar com a la comarca d'Olot només excepcionalment arriba als 600 metres i no passa dels 500 metres a la Plana de Vic i en canvi a l'Alt Segre assoleix els 1.000 metres d'altitud. A la zona d'Olot, la poca alçada d'aquest cultiu es deu a una major pluviositat, i l'entrant meridional de la Plana de Vic és degut als grans freds de l'hivern amb intensa inversió de temperatura. Per la Noguera Pallaresa i el Flamicell, el límit de la vinya assoleix aproximadament els 800 metres.

Al contrari, l'olivera, tot i el que pot semblar per la seva ecologia, arriba fins els 1.200 metres, segons H. Gaussen i, en tot cas, és quelcom freqüent que assoleixi més altura que la vinya. Això succeeix també a la comarca d'Olot i a Bassegoda. Al contrari, a molts punts, l'olivera ascendeix menys que la vinya, com és normal ecològicament, sobretot al Segre, on la vinya arriba als 1.000 metres a diversos punts, mentre que l'olivera arriba a 750 o 800 metres aproximadament.

Però l'alçada per sí mateixa, no explica el límit septentrional. Tots els factors humans tampoc no expliquen suficientment l'ascensió de la vinya pel Segre i la Noguera, tot i que puguin tenir una part d'influència. El cas és que a la zona del Segre i de les Nogueres ha d'existir una temperatura més elevada, almenys a l'estiu, per influència de la depressió de l'Ebre, i temperatures menys baixes a l'hivern, a una mateixa altitud. El que és important és que l'olivera i la vinya, en aquestes comarques, es mantenen molt bé a molts punts fins als 800 i els 1.000 metres.

Saragossa, 1950

* Traducció de Jordi Clua. Article inclòs a *Actas del Primer Congreso Internacional de Pirenaístas*, Saragossa, 1950.

Notes

¹ DION, Roger: «Grans traits d'une géographie viticole de la France. Première partie». Separata de «Publications de la Société de Géographie de Lille», 1943. 67 p. Pàgs 7 i 28.

- ² MARTÍ SANJAUME, Martí: «Dietari de Puigcerdà amb sa vegueria de Cerdanya i sotsvegueria de la vall de Ribes», I, Imp. Bonet, Ripoll, 1926.
- ³ Ibid., p. 123.
- ⁴ Pergamí V de l'arxiu de S. Pere de Ripoll, de 30 de octubre de 1403: «Francisco Conques, teniendo en cuenta que ni él ni sus sucesores nunca han podido usar del vino que recibían como censo de la viña que poseía Juan Coch en el Pla de Ginebret, debido a que las uvas eran destruídas por el granizo, el frío y el hielo, y que el censo era pagado con la vendimia peor, pide reducción del censo a Fray Marcos de Villalba, procurador del abad Ramón Descallar» (Comunicació de l'Arxiu Museu Folklòric de Ripoll).
- ⁵ Arx. Corona d'Aragó. Escrivania Reial. «Informaciones sobre la cuestión del Valle de Arán», nº 65, fol. 34; i Reg. 210, fol. 83. Comunicació de Joan Reglà.
- ⁶ «Capítols de la vila així de la Mustaphaceria com del ofici de la Pareyria y dels Texidors y de moltes altres ordinacions de la vila de Sant Llorens de Morunys». (Arx. de la Baronia d'Encies, vol. VIII de documents enquadernats). Pergamí nº 8 del «Plec de Santa Caterina» i nº 9 (Arxiu parroquial de Sant Llorenç). Arxiu Baronia d'Encies, vol. VIII. (Notícies comunicades per D. Manuel Riu).
- ⁷ ANGUERA DE SOJO, Oriol: «Dret especial de la Plana de Vic» a «Conferències sobre varietats comarcals del Dret Civil Català», p. 317-318. Barcelona, 1930.
- VILARÓ, Joan: «Apunts manuscrits sobre la història de Sant Esteve de Granollers de la Plana» (cit. per REPÀRAZ, Gonçal de a «La Plana de Vic», p. 164. Barcelona (1928).
- ⁸ SERRA i CAMPDELACREU, J.: «Les vinyes de la Plana de Vich». Vic, 1881. (29 d'abril de 1693: «la parroquia y territori de la ciutat de Vich y plana de Osona solia estar plantada de vinyes i fruyters... los quals de un temps a esta part se van molt arroynant y aniquilant de tal manera que ja no son en part...»).
- ⁹ «Viaje de España», vol. XIV, p. 139 i 148.
- ¹⁰ APARICI, Josep: «Descripción geográfica de Cataluña». Edició de Salvador LLOBET. «Hispania» nº XXV, pp. 17-18 de la separata.
- ¹¹ NAVARRO MAS, Josep: «Memoria sobre la vinya, su plantación, enfermedades... en el Principado de Cataluña». 1897, 88 p., p. 3-4.
- ¹² LLOBET, Salvador: «El medio y la vida en el Montseny». Barcelona, 1947. p. 171-173.
- ¹³ VILA, Pau: «Resum de Geografia de Catalunya», V. p. 35. Barcelona, 1933.
- ¹⁴ CARRERA PUJAL, J.: «La vila de Castellterçol», Barcelona, 1948, 234 p. p. 51.
- ¹⁵ Referències no documentals del Reverend Jaume SUNYER, rector de la parròquia de Gombreny, fan suposar que la vinya arribava fins les proximitats de Querolbs, fa aproximadament un segle. Aquest poble, tot i trobar-se situat a uns 1.500 metres d'alçada, és probable que hagués tingut vinya a les seves proximitats.
- ¹⁶ ROIG ARMENGOL, J.: «Memoria acompanyatoria al mapa regional vinícola de la provincia de Barcelona». Barcelona, 1890. 703 p. p. 130-131.
- «Informe de la Comisión Inspector de Viveros y Plantaciones de Vides americanas». Barcelona, 1892. 46 p. p. 3.
- ¹⁷ MINISTERIO DE FOMENTO: «Mapa de la invasión filoxérica en España, hasta 1899». Madrid, 1899. 83 p.+1 mapa.
- ¹⁸ BIROT, Pierre: «Étude comparée de la vie rurale pyrénéenne dans les pays de Pallars (Espagne) et de Couserans (France)». París, 1937. VIII+120 p.
- ¹⁹ MINISTERIO DE FOMENTO. Ibid., p. 61.
- ²⁰ Com exemple podem dir que moltes de les masies que es troben als voltants de Ripoll conserven els noms de «la Vinya» o «la Vinyeta» en alguns dels seus camps; a la mateixa població de Ripoll es troba un carrer que porta per nom «les Vinyes». Al Far, a la part més elevada del municipi de Susqueda (Guilleries) es troba la masia de «les Vinyes» a 1.020 metres d'altitud. A Sant Llorenç de Morunys, diferents cases de labor conserven així mateix el topònim «la Vinya». A Saldes hi ha «el Vinyal» pel camí de la font del Faig i Pau Vila va trobar topònims vitícoles a la Pobla de Lillet. A Puigcerdà es conserva el nom de «Font de les Vinyes», des del segle XIII. A Prats de Lluçanès i Lluçà, entre d'altres, es troba igualment el nom de «les Vinyes». Existeix també Vinyoles d'Orís i Vinyoles a les Llosses (Lluçanès). A Sant Esteve d'en Bas «la Costa de les Vinyes» i «Els Vinyets». A Llorona, municipi de Bassegoda, està també el «Serrat de la Vinya», així com a Montellà (Cerdanya). A Avià, a la vora de Berga, es troba la «Vinya de Vilamarí», la de «Clarà» i el paratge «les Vinyetes». A Sort, «els Vinyets», etc. etc.
- ²¹ Unes quantes vinyes es troben a 880 metres, a la casa Solterra.
- ²² LLOBET, Salvador: «El medio y la vida en el Montseny». p. 265-267.
- ²³ La seva extensió és aproximadament de 35 àrees, mentre que a l'any 1890, ROIG i ARMENGOL, calculava per a tot el terme una producció de 300 hectòlitres per al terme veí de Sant Martí de Centelles, una quantitat de 400, però a l'actualitat no té cap producció.
- ²⁴ VILA, Pau: «La Cerdanya». Barcelona, 1926. p. 132.
- ²⁵ BIROT, Pierre: Ibid. p. 14.

- 26 «La végétation de la moitié orientale des Pyrénées. Sol, climat, végétation». Paris, 1926. 559 p. + 2 mapes i làmines. p. 279-280.
- 27 A les cases cal Quelot de Sant Lleir, a 1.000 metres; cal Teixidor, a 1.000 metres a Guixers; al Puit, a 915 metres (Comunicació de J. Riu, estudiant de la Facultat de Filosofia i Lletres de Barcelona).
- 28 A part de les dades històriques i documentals a què es fa menció en el text, s'han fet consultes a persones que coneixen les diferents comarques o pobles. A més, s'ha recorregut directament el país per molts punts i s'ha demanat la resposta a un qüestionari per part dels alcaldes dels municipis localitzats a prop de la zona crítica. Aquesta enquesta ha donat bons resultats a la província de Barcelona principalment i bastants bons a la de Girona, però els Ajuntaments de Lleida han contestat poc, tot i haver-se repetit la consulta quan no es va obtenir resposta de la primera. És de suposar que el nombre de contestacions està en relació directa a la cultura de les poblacions afectades. En cap cas s'han tingut presents les dades topogràfiques de cultius del Mapa Topogràfic Nacional a escala 1:50.000, de l'Institut Geogràfic y Catastral, perquè molt sovint les vinyes i oliveres no consten en aquestes zones crítiques, i en algun cas s'assenyalen quan no existeixen. Això és el que succeeix al municipi de Manlleu, que al full 294 està cobert de vinya i cultius de secà, desapareixent la seva presència als municipis veïns. De totes maneres, tots els que coneixem el territori de Manellu sabem que al seu terme no hi ha cap vinya.
- 29 Existeixen uns exemplars a Sant Pere de Torelló, al peu de la Serra de Bellmunt, a 740 metres, però el fruit no arriba a madurar. Altres exemplars es troben a les proximitats de Seva i dels Hostalets de Balenyà. No hem trobat notícies directes d'olivera a Manlleu, que Gausson cita («Sol, climat et végétation des Pyrénées espagnols» a la «Revista de la Academia de Ciencias de Zaragoza», 1934. p. 136). Al contrari, a la demarcació parroquial de Sant Andreu de Bancells (Vilanova de Sau), a la casa de Tortaders, a 820 m es troben uns exemplars de d'olivera que floreixen bé com a resultat de l'inversió de temperatura.
- 30 FONTSERÈ, J.: «L'anomalia tèrmica de la Plana de Vic». Servei meteorològic de Catalunya. I, nº 1 Barcelona, 1937. 40 pp.

